

Історія

УДК 94(477+497.7):323.1(477+497.7)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17552043>

Історичний міф у протистоянні державних політик пам'яті України та Росії, Республіки Північна Македонія та Болгарії: порівняльний аналіз

Віталій Чиж,

аспірант кафедри історії України

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди,

Харків, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-9412-6725>

Прийнято: 23.10.2025 | Опубліковано: 31.10.2025

***Анотація** Сучасна Україна перебуває в умовах гібридної війни з Російською Федерацією, де боротьба за територію поєднується з боротьбою за смисли минулого, а вплив колишньої метрополії продовжує формувати суспільні уявлення та політику пам'яті. Подібні процеси спостерігаються й у Північній Македонії, де історичні міфи стають чинником міждержавних конфліктів, зокрема у відносинах із Болгарією.*

Метою дослідження є з'ясування сутності та закономірностей конструювання історичного міфу як інструменту протистояння державних політик пам'яті на прикладі України, Росії, Республіки Північна Македонія та Болгарії. Попри значну кількість праць, присвячених політиці пам'яті, порівняльні студії між зазначеними країнами практично відсутні. Недостатньо досліджено також роль історичного міфу як стратегії державного впливу, механізми його створення та функціонування в політичному дискурсі. Для виявлення спільних і відмінних механізмів

конструювання історичних міфів у контексті протистояння державних політик у дослідженні застосовуються методи порівняльного та дискурсивного аналізу.

Результати дослідження засвідчують, що історичні міфи виступають важливим елементом легітимації влади та формування національної ідентичності. Вони є складовою політики, спрямованої на мобілізацію суспільства й обґрунтування зовнішньополітичних амбіцій держави. Основними інструментами конструювання міфів виступають освітні програми, медіа, меморіальні практики, топоніміка, культурні проєкти та мовна політика. Порівняльний аналіз українсько-російського та балканського контекстів виявив як спільні риси, так і специфічні механізми використання історичного міфу. У випадку України та Росії він є складовою гібридної війни, що триває вже більше 10 років, спрямованої на делегітимацію української державності, що згодом переросла у повномасштабну збройну агресію. На Балканах історичні суперечки навколо історичних постатей і мовної спадщини набули форми політичного та культурного тиску, який ускладнює процес європейської інтеграції Північної Македонії й міждержавного діалогу.

Ключові слова: гібридна війна, деколонізація, політика пам'яті, національна пам'ять, національна ідентичність, історичний міф, Болгарія, Україна, Республіка Північна Македонія, нація, мовне питання.

Historical Myth in the Confrontation of State Memory Policies of Ukraine and Russia, the Republic of North Macedonia, and Bulgaria: A Comparative Analysis

Vitaliy Chyzh,

Postgraduate at the Department of History of Ukraine
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,
Kharkiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-9412-6725>

Abstract. *Modern Ukraine is in a state of hybrid war with the Russian Federation, where the struggle for territory is combined with the struggle for the meanings of the past, and the influence of the former metropolis continues to shape public perceptions and memory politics. Similar processes can be observed in North Macedonia, where historical myths are becoming a factor in inter-state conflicts, particularly in relations with Bulgaria.*

The aim of the study is to clarify the essence and patterns of constructing historical myths as a tool for countering state memory policies, using the examples of Ukraine, Russia, the Republic of North Macedonia and Bulgaria. Despite the significant number of works devoted to memory politics, comparative studies between these countries are practically non-existent. The role of historical myths as a strategy of state influence, the mechanisms of their creation and functioning in political discourse have also been insufficiently studied. To identify common and distinctive mechanisms for constructing historical myths in the context of opposing state policies, the study uses methods of comparative and discursive analysis.

The results of the study show that historical myths are an important element in legitimising power and shaping national identity. They are part of a policy aimed at mobilising society and justifying the state's foreign policy ambitions. The main instruments for constructing myths are educational programmes, the media, memorial practices, toponymy, cultural projects and language policy. A comparative analysis of the Ukrainian-Russian and Balkan contexts revealed both common features and specific mechanisms for using historical myths. In the case of Ukraine and Russia, it is part of a hybrid war that has been going on for more than 10 years, aimed at delegitimising Ukrainian statehood, which later escalated into full-scale armed aggression. In the Balkans, historical disputes over historical figures and linguistic heritage have taken the form of political and cultural pressure, which complicates the process of European integration of North Macedonia and inter-state dialogue.

Keywords: *hybrid warfare, decolonisation, politics of memory, national memory, national identity, historical myth, Bulgaria, Ukraine, Republic of North Macedonia, nation, language issue.*

Вступ Конструювання історичної пам'яті – невід'ємна частина державотворення. Політика пам'яті, як інструмент, виконує роль будівника цього міфу, беручи за основу об'єднуючий елемент для всього народу. Це може бути трагедія, перемога, якась особливість, навколо якої можливим буде згуртування народу. В Україні такими можуть слугувати події української революції 1917-1921 років, Голодомор 1932-1933 років, сучасна російсько-українська війна. Тож проблема конструювання історичного міфу і політик пам'яті сьогодні є одним із ключових чинників формування національної ідентичності, легітимації політичної влади та мобілізації суспільства. У контексті посиленої геополітичної напруги, дослідження механізмів створення, тиражування й протистояння історичних міфів набуває особливої практичної та теоретичної ваги. У сучасних умовах державна політика пам'яті часто виступає не лише як засіб збереження минулого, а як інструмент внутрішньої мобілізації і зовнішньої демонстрації впливу. Дослідження процесу конструювання історичного міфу як елементу державної політики дає змогу показати, яким чином офіційні наративи формують уявлення про «ворога», «героя», «жертву» та «націю», які механізми легітимізації та канонізації використовуються (освітні програми, меморіальна інфраструктура, медіа, культурні проекти), і як ці процеси впливають на міждержавні відносини та єдність, згуртованість, взаємну довіру і солідарність між членами суспільства. Порівняльний аналіз цього феномену в Україні та Росії, як уразливих до політичного інструменталізування пам'яті, у поєднанні з кейсами Республіки Північна Македонія та Болгарії (де питання історичної спадщини і міждержавних суперечок також є надзвичайно чутливими) дозволяє виявити

загальні закономірності та регіональні специфіки, що важливі для розробки політик пам'яті. Тож, таким чином вперше здійснено системне порівняння політик пам'яті постсоціалістичних держав Східної Європи з акцентом на міфотворення як інструмент державної легітимації

Постановка проблеми: У сучасному світі історична пам'ять дедалі частіше стає не лише сферою академічного осмислення минулого, а й полем політичного протистояння, ідеологічного конструювання та боротьби за вплив на суспільну свідомість. У процесі формування державної політики пам'яті ключову роль відіграє створення та відтворення історичних міфів – символічних наративів, покликаних легітимізувати певні політичні проєкти, ідентичності чи геополітичні амбіції. Такі міфи не лише задають рамки інтерпретації минулого, але й активно формують колективне бачення сучасності та майбутнього, впливаючи на політичну поведінку, суспільну мобілізацію та міжнародні відносини. Особливо виразно цей процес спостерігається у випадках країн, що перебувають у стані історичних або ідентифікаційних конфліктів. В Україні та Росії політики пам'яті стали складовою ширшої боротьби за смислове домінування між національною моделлю пам'яті, що прагне деколонізації та європейської інтеграції, і неоімперською моделлю, заснованою на ідеї «спільної історії» та «цивілізаційної місії». Аналогічні процеси, хоч і в іншому історичному та культурному контексті, відбуваються на Балканах у Республіці Північна Македонія та Болгарії, де минуле також стало інструментом політичної конкуренції та визначення національної ідентичності. З огляду на це, глибокого дослідження потребує те, як історичні міфи формуються і використовуються в різних політичних контекстах, які наслідки це має для міждержавних відносин та суспільної згуртованості, і які шляхи можуть сприяти конструктивному вирішенню пам'ятево-культурних конфліктів.

Виокремлення раніше невіршених завдань: Попри велику кількість праць, присвячених політиці пам'яті у зазначених державах, бракує порівняльного аналізу, який би комплексно показав, як конструювання історичного міфу функціонує в умовах міждержавного суперництва, які інституційні, культурні та дискурсивні механізми при цьому задіюються, і як саме відбувається опір або переосмислення офіційних наративів.

Постановка завдання: за допомогою контент-аналізу та компаративного методу з'ясувати сутність і закономірності конструювання історичного міфу як елементу протистояння державних політик пам'яті на прикладі України, Росії, Республіки Північна Македонія та Болгарії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій: Концепцію та сам функціонал політики пам'яті описано в роботі А. Ассман. Питання генезису та конструювання історичного міфу широко представлені в роботах як українських, так і західних авторів. Зокрема, це дослідження Р. В. Гули, яке присвячене взаємозв'язку між політичним міфом та історичною пам'яттю, доробки А. Киридон, яка пов'язує історичну пам'ять та комеморативні практики. Оглядом російських історичних міфів займався Е. Кінан. Менш вивченим залишається проблема формування історичних міфів у взаєминах Північної Македонії та Болгарії. Розбудова структур, покликаних формувати історичну пам'ять, досліджується в роботі М. Дімітрівського. Історичні корені мовного питання аналізується в роботі Т. Марінова. Однак порівняльний аналіз українського та македонського кейсів у науковій літературі до цього часу не було здійснено. З огляду на це у роботі основний акцент зроблено на аналізі сучасних джерел, які з'явилися в період з 2000 по 2025 рік. Вони репрезентують процес формування історичних міфів та допомагають визначити їх вплив на протистояння між державами. Зокрема, використано найсучасніший шкільний підручник з історії Росії, різноманітні інтернет-видання та новинні ресурси, що слугують доказом фальсифікації з боку РФ

генезису українського народу та його мови. У визначенні політики пам'яті в досліджуваних державах важливу роль відіграли ресурси, розміщені на сайті Українського інституту національної пам'яті, який і покликаний її формувати та аналогічної інституції в Македонії. Залучені у розвідці й публіцистичні матеріали та інтернет видання Північної Македонії та Болгарії, в яких піднімаються питання історії, мови, культури. Особливий інтерес серед них становлять «Короткий довідник з Македонського питання», написану ультраправим болгарським проросійським політиком, а також огляд македонського підручника з історії від болгарського науковця І. Ільчева.

Виклад основного матеріалу: Історичний міф є складовою політики пам'яті, водночас її породженням і антагоністом. У межах національного наративу він може підтримувати або підважувати офіційні інтерпретації минулого, функціонуючи в культурному, медійному й освітньому просторах, часто поза прямим контролем держави. Виступаючи оператором політики пам'яті, держава нерідко сама ініціює міфотворення через освіту, музеї, пам'ятники та свята. У глобалізованому інформаційному середовищі міф стає інструментом міждержавного суперництва, а простір, фізичний і цифровий, стає ареною зіткнення політик пам'яті. Такі міфи визначають рівень суспільної мобілізації, оскільки історія використовується для конструювання власної ідентичності чи нейтралізації «чужої» пам'яті [9]. У сучасному світі боротьба за історичний наратив дедалі частіше переростає у боротьбу за символічний простір і політичний вплив. В українському випадку це протистояння набуло форми геополітичного конфлікту з Росією, яка прагне привласнити спадщину Київської Русі та нав'язати імперський наратив, перетворюючи історію на зброю гібридної війни.

Схожі процеси можна спостерігати й на Балканах. У Республіці Північна Македонія питання історичного спадку стало каменем спотикання у відносинах із Болгарією. Болгарські політичні діячі, зокрема лідер

ультраправої партії «Відродження» Костадин Костадинов, відкрито заперечують право македонців на окрему історичну ідентичність, стверджуючи, що «Республіку Північна Македонія створили югославські комуністи, аби поневолити вардарських болгар» [11]. Така риторика демонструє, як історичні міфи, замість слугувати взаєморозумінню, стають інструментом політичного тиску та культурного домінування. Показовим є й те, що у своїй науковій роботі (захищеній у 2017 році) Костадинов повторює схожі ревізіоністські тези, приписуючи створення української державності виключно комуністичному проєкту та особисто Володимиру Леніну. Це свідчить про трансплантацію імперських наративів між різними регіонами Європи, де історичний міф використовується для делегітимації молодих націй і відновлення «історичних прав» старих імперських центрів.

Починаючи з 2021 року, процес модернізації офіційного історичного міфу в Російській Федерації набув особливої інтенсивності. Публікація статті президента Володимира Путіна «Про історичну єдність росіян та українців» стала не лише ідеологічним маніфестом, але й своєрідним методологічним орієнтиром для державної політики пам'яті. У цьому тексті, повторюючи логіку, притаманну наративам болгарського політика, автор намагається довести, що росіяни, українці та білоруси становлять «єдиний народ», а будь-які спроби відокремлення української ідентичності – це нібито результат зовнішнього впливу та історичної «помилки». Можна говорити, що почалось якщо не конструювання, то модернізація їх історичного міфу, в якому є тільки російський народ, і різні його гілки: «малороси» і «білороси». Ця теза стала основою нового ідеологічного конструкту, в межах якого українська державність визнається лише формально, але позбавляється головного – права на власну територію та історичну суб'єктність. У статті прямо стверджується, що територія сучасної України є «споконвічно російськими землями» [15], а отже будь-яке українське державне утворення постає як тимчасове або штучне.

Таким чином, підривається фундаментальний принцип державності, адже держава без власного історичного простору не може існувати як самостійний політичний суб'єкт.

Модернізація російського історичного міфу відбувається на всіх рівнях державної комунікації, але особливо ефективно це вдається реалізувати через систему освіти. У нових підручниках з історії, затверджених Міністерством освіти РФ, відсутнє чітке розмежування між українським, білоруським та російським народами, яке існувало в попередніх редакціях [13]. Київ у них послідовно визначається як «столиця давньоруської держави», без згадки про українську національну традицію чи окремий шлях формування української ідентичності. Особливо показовими є картографічні маніпуляції: вже до 2022 року у шкільних підручниках публікувалися мапи, де Крим позначався як частина РФ, а після початку повномасштабного вторгнення – до них додано ще чотири окуповані області. Таким чином, підручники виконують не лише освітню, а й пропагандистську функцію, легітимізуючи анексію територій на рівні навчального дискурсу. Особливо уваги заслуговує трансформація політичних оцінок у навчальних матеріалах. Так, процеси розпаду СРСР і набуття незалежності колишніми союзними республіками, раніше визначувані як «парад суверенітетів», тепер подаються як «ряд антиросійських дій». Це свідчить про цілеспрямовану ревізію історичної термінології, покликану замінити поняття самовизначення – поняттям зради, а право на незалежність – образом ворожнечі до Росії. Таким чином, у сучасній російській політиці пам'яті відбувається інституційне закріплення імперського міфу, який підміняє історію ідеологією, а факти – символічними конструкціями. Його функція полягає не лише у легітимації зовнішньої агресії, а й у створенні внутрішнього консенсусу, побудованого на почутті спільного минулого, викривленої єдності та відновленої імперської величі. У цьому контексті історія перетворюється на

інструмент не пам'яті, а влади – на мову, якою виправдовується колоніальна політика ХХІ століття.

В освітньому просторі Болгарії та Республіки Північна Македонія навколо інтерпретації історичного минулого склалася аналогічна ситуація. Вона яскраво демонструє, наскільки глибоко політика пам'яті може впливати на міжнародні відносини та процеси європейської інтеграції. Питання історичної спадщини стало одним із ключових каменів спотикання під час переговорів про вступ Північної Македонії до Європейського Союзу. Суперечки щодо національної належності видатних історичних постатей, таких як: цар Самуїл, Гоце Делчев, святих Кирила і Мефодія, переросли з академічного рівня у політичний, ставши інструментом формування ідентичності та засобом зовнішньополітичного тиску.

Для врегулювання цих суперечок у 2018 році була створена Спільна міждержавна комісія з історичних та освітніх питань, покликана виробити узгоджені підходи до викладання спільних сторінок історії у шкільних підручниках обох країн. Проте її діяльність часто супроводжується конфліктами інтерпретацій, які відображають не стільки наукові, скільки ідентифікаційні суперечності між двома державами. Це навіть вийшло на рівень мас-медіа. Так, у телеефірі Болгарського національного телебачення професор Іван Ільчев – учасник комісії та колишній ректор Софійського університету – висловив занепокоєння тим, що в македонських шкільних програмах цар Самуїл позиціонується як македонський правитель, а не як частина болгарської державної традиції. Не менше напруження викликає і питання про святих Кирила та Мефодія: болгарська сторона наполягає на їхній «болгарській» ідентичності, тоді як у македонських підручниках акцентується на їхньому «македонському» культурному корінні [7]. Проблемним залишається й питання церковної спадковості. Болгарські історики вважають неприйнятним визнання автокефалії Македонської православної церкви,

апелюючи до візантійських джерел, де Охридський архієпископат визначався як «головний по всій Болгарії». Таким чином, релігійний аспект стає продовженням політичного міфу, що прагне утвердити історичну спадкоємність болгарської державності на території сучасної Македонії. Особливу увагу комісія приділяє аналізу македонських шкільних підручників, у яких етногенез болгарського народу подається через походження від тюркських та монголо-татарських племен, тоді як македонці описуються як спадкоємці міфічного героя Македона та античних племен, що проживали на Балканах у V–VIII століттях [7]. Не менш гострою темою залишається постать Гоце Делчева – революціонера, який у Болгарії вважається національним героєм, тоді як у Македонії – символом боротьби за власну державність. Болгарська сторона наполягає, щоб у шкільних підручниках він згадувався саме як болгарин за походженням, що викликає сильний спротив у македонському суспільстві. Підсумовуючи дискусії, професор Ільчев підкреслив, що македонська ідентичність є результатом тривалого історичного процесу переосмислення, який проходив у контексті зміни політичних режимів. За його словами, «шість поколінь македонців у Югославії виховували в переконанні, що вони болгари, а до Другої світової війни – що вони серби». Таким чином, югославська політика пам'яті була спрямована на створення нової національної свідомості, де болгари мали постати як «вороги» – а сама Македонія, як окрема культурно-історична спільнота.

Якщо говорити про головних інституційних акторів, які регулюють політику пам'яті в обох країнах, то в Україні та Республіці Північна Македонія таку роль відіграють національні інститути пам'яті.

В Україні цю функцію виконує Український інститут національної пам'яті (УІНП). Цей державний орган, створений у 2007 році за ініціативою президента Віктора Ющенка. Його заснування було частиною ширшого процесу переосмислення радянського минулого та формування національного

наративу, який мав би закріпити українську ідентичність у посттоталітарному просторі. Проте вже у 2010 році інститут було ліквідовано як державну установу, а за президентства Віктора Януковича його статус знижено до науково-дослідної бюджетної організації. Відродження інституту як повноцінного органу державної влади відбулося у 2014 році, уже в умовах Революції Гідності та початку російської агресії. Відтоді діяльність УІНП набула чітко вираженого деколонізаційного та контрнарративного спрямування: інститут займається деконструкцією імперських і радянських історичних міфів, розбудовою українського історичного канону, переосмисленням дискусійних постатей і подій. Зокрема в полі його уваги перебувають діяльність ОУН і УПА, Голодомор 1932-1933 рр., Українська революція 1917–1921 років, та інші теми, що перебували під ідеологічною цензурою до цього [17]. Таким чином, УІНП став ключовим інструментом формування суверенного історичного наративу, який протистоїть російському дискурсу «спільного історичного минулого».

У Республіці Північна Македонія аналогічну роль відіграє Інститут національної історії, заснований ще у 1948 році, в часи, коли Македонія була частиною Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія. Його становлення відбувалося під сильним впливом югославської та радянської історіографії, з їхньою орієнтацією на колективізм, ідею братерства народів і легітимацію соціалістичної моделі державності [5]. Однак у постюгославський період функції інституту зазнали суттєвої трансформації. Сьогодні він виконує роль охоронця та продуцента македонської національної ідентичності, зосереджуючись на її захисті в умовах конфліктів пам'яті з Болгарією. Його дослідницькі та публічні проєкти спрямовані на аргументування історичної самобутності македонського народу, доведення автономності македонської державної традиції та культурної спадщини. Інститут активно бере участь у роботі двосторонніх комісій з історичних питань, що розглядають суперечливі питання минулого.

Таким чином, обидва інститути – український і македонський – виступають інструментами державного історичного суверенітету. Вони функціонують у схожих умовах постколоніального та постсоціалістичного переосмислення минулого, але з різними викликами: для України ключовим опонентом виступає Росія, а для Північної Македонії – Болгарія.

Одним із ключових маркерів національної ідентичності та потужним інструментом політики пам'яті є мовне питання. Для України воно має геополітичний вимір. Російська Федерація системно застосовує риторику «мовної спорідненості» для заперечення самостійності українського народу, подаючи українську мову як регіональний варіант або діалект російської. Такий дискурс спрямований на підрив мовного суверенітету України та делегітимацію її культурної відмінності. Тобто на рівні символічної політики він служить обґрунтуванням імперської концепції «єдиного народу». Ілюстративним прикладом є створення та поширення через російські медіа наративів, що впроваджують ідею нібито «локальних діалектів» замість української мови. Так, у сюжеті YouTube-каналу «Мир Белогорья» від 3 липня під назвою «Рецепт козинського блюда чикулай» представниця прикордонного села Козинка (регіон Слобожанщини) розповідає про традиційну страву, зазначаючи, що говорить «на місцевому козинському діалекті». У дійсності ж цей «діалект» є південно-східним наріччям української мови, тобто частиною її живої народної традиції. Водночас автори сюжету навмисно дистанціюють місцеву культуру від української, заявляючи, що «в Козинці ніколи не носили лаптів і не водили хороводів», створюючи враження окремої етнокультурної спільноти, нібито «неукраїнської» за походженням. Парадокс полягає в тому, що сама героїня сюжету була одягнена в типовий для Слобідської України костюм із традиційним українським орнаментом [16]. Подібні практики є прикладом м'якої сили та символічної агресії, коли культура і мова стають об'єктом політичного маніпулювання. Цю лінію підсилюють офіційні заяви

політичних діячів РФ. Зокрема, депутат Державної Думи, уродженець Одеси Анатолій Вассерман, у публічних виступах неодноразово стверджував, що українська мова – це лише діалект російської, а входження України до складу Росії є «природним і неминучим історичним процесом» [14]. Такі висловлювання не лише відтворюють імперський міф про «єдність російського світу», а й формують у свідомості масового глядача дискурс легітимності експансії, зокрема культурної та територіальної.

У Республіці Північна Македонія мовне питання має багато спільного з українською ситуацією, адже воно так само стало одним із головних інструментів політики пам'яті та ареною символічного протистояння з сусідньою державою – Болгарією. Болгарська сторона традиційно заперечує існування окремої македонської мови, трактуючи її як діалект болгарської. Це заперечення має не лише лінгвістичний, а й глибоко політичний характер: воно спрямоване на делегітимацію македонської національної ідентичності та на збереження історико-культурного впливу Болгарії в регіоні. Македонська мова формувалася у складних політичних умовах після Другої світової війни у складі соціалістичної Югославії. Процес її стандартизації передбачав як внутрішню кодифікацію, так і часткове запозичення елементів сербської та грецької мов. З утвердженням державності вона стала офіційною мовою, що використовувалася у всіх сферах суспільного життя, від освіти до публічного адміністрування. Цей процес став важливим кроком у конструюванні македонської національної самосвідомості та формуванні символічних меж між македонською й болгарською культурно-мовними спільнотами. Проте Болгарія офіційно не визнала результатів цієї мовної кодифікації і, що показово, не визнає їх і сьогодні. Позиція болгарських політиків залишається принципово незмінною: македонська мова вважається лише «регіональною варіацією» болгарської, створеною у межах югославського проєкту. Симптоматичним прикладом стала ситуація 1994 року, коли міністр культури

Болгарії відмовився підписати договір про культурну співпрацю з Північною Македонією через згадку в тексті документа про македонську мову як окрему. Цей епізод став своєрідним маркером інституційного заперечення мовної автономії Македонії, що в подальшому посилювало міждержавну напругу [20]. Фактично, мовне питання у болгаро-македонських відносинах перетворилося на інструмент політики ідентичності, він набуває символічного значення як боротьба за право на власну історію, культуру та наративну автономію.

Проблематика мови безпосередньо переходить у площину територіальних претензій, адже мовний ареал нерідко використовується як інструмент геополітичного впливу. Поширення певної мови або її «захист» стає політичним аргументом для втручання у внутрішні справи інших держав. Таким чином, мовна ідентичність перетворюється на геополітичний ресурс, який дозволяє агресору обґрунтовувати експансію через риторику «спільності» чи «захисту своїх». Класичним прикладом є ситуація в Україні, коли Російська Федерація використала тезу про «захист російськомовного населення Криму та Донбасу» як привід для анексії Криму та збройної агресії на сході України. Мовне питання в цьому випадку стало елементом ширшої інформаційно-ідеологічної стратегії, спрямованої на легітимацію імперського міфу «русского мира» та підризу українського суверенітету. Втім, підґрунтя для такого поділу почало формуватися значно раніше. Під час президентських виборів 2004 року проросійські політичні сили активно використовували дискурс внутрішнього розколу. Зокрема, «Партія регіонів» розповсюджувала плакати з лозунгом «Україно, роззуй очі! Так виглядає їх Україна!» [12], на яких територія держави була поділена на «три сорти»: «перший» – західні області, «другий» – центральні, і «третій» – південно-східні. Такий візуальний і смисловий поділ створював образ ієрархізованої держави, де південний та східний регіони нібито відмінні від решти України і саме тут пізніше був

сконструйований міф про «Новоросію» та «російський характер» місцевого населення.

Риторика «регіональної винятковості» отримала політичне продовження. У листопаді 2004 року за ініціативи голови Харківської ОДА Євгена Кушнарєва було скликано з'їзд депутатів південно-східних областей у Сєвєродонецьку, де пролунали заклики до створення «Південно-Східної автономної республіки» зі столицею в Харкові. Тоді ж Харківська область припинила перерахування коштів до державного бюджету, а представники Донецької та Луганської областей звернулися по підтримку до президента РФ Володимира Путіна. Виступ Кушнарєва, який транслювався в російських медіа, фактично відтворював ключові тези російського історичного міфу: «Галичина не має вчити жити Схід», «до Києва 480 кілометрів, а до російського кордону – лише 40» [2]. У цих словах чітко проглядається спроба перенести ідеологічний поділ на географічний, перетворивши відмінності у мові та культурі на аргумент для територіальної дезінтеграції.

Попри втручання Кремля, Помаранчева революція 2004 року зупинила спроби федералізації та розколу [18]. Однак проросійські структури продовжили діяльність. Уже в 2005 році в Донецьку було створено організацію «Донецкая республика», яка позиціонувала себе як спадкоємиця «Донецько-Криворізької республіки» (1918 р.) – короткотривалого маріонеткового утворення радянських часів. Парадоксально, що навіть В. Ленін, головний ідеолог більшовицького проекту, називав це формування «шкідливим» і таким, що загрожує єдності радянської влади. Проте для нових ідеологів сепаратизму цей історичний сюжет став міфологічним підґрунтям легітимації регіональної автономії [1]. Паралельно виникали й інші політичні сили з подібним порядком денним. Зокрема, партія «Родіна» виступала за федералізацію України, надання російській мові статусу другої державної та навіть ліквідацію інституту президентства. Такі проекти були частиною системної стратегії

підриву української державності, що поєднувала політичну, інформаційну та культурну складові.

Такі ж проблемні партії існують в Болгарії та Македонії. Наприклад, право-популістська партія «Відродження», яка створена К. Костадіновим в 2014 році. Ця партія відзначається не тільки реваншизмом, а і проросійською позицією, проявляється у ностальгії за болгарською іредентистською політикою та запереченні македонської національної ідентичності. Історично партія «Відродження» виникла на базі політичної організації, яка називає себе правонаступницею Внутрішньої македонської революційної організації (ВМРО). Сьогоднішня ВМРО-БНД, що діє в Болгарії, формувалася на основі еміграційних македонських організацій, які з'явилися внаслідок складної політики болгарської держави у часи прокомуністичного режиму Г. Дімітрова та Т. Живкова [3]. Тоді в Благоевградській області проживала значна частина населення, яке самоідентифікувало себе як македонців. Болгарська держава спочатку визнала цю народність та направила до регіону вчителів македонської мови, щойно кодифікованої [21]. Однак пізніше визнання було скасоване, а викладання мови припинене. Це створило умови для формування еміграційних організацій, на базі яких і виникла сучасна ВМРО-БНД [8]. Саме з цієї організації вийшов К. Костадінов, який сьогодні є ключовим ідеологом болгарського іредентизму та творцем міфу про відсутність македонців як окремого народу. У своїй праці «Короткий підручник з македонського питання» він відстоює ідею єдності македонських і болгарських земель у межах однієї держави.

Важливо зазначити, що подібна інтерпретація македонської державності не обмежується позицією одного політика. Болгарський історик К. Іванов відстоює тезу, що македонці як окрема спільнота «створювалися» протягом тривалого часу, а головними агентами цього процесу були Радянський Союз та Сербія[6]. На його думку, об'єднання ВМРО у 1924 році, що відбулося після

формування окремих філій у 1919 році, слугувало радянським геополітичним цілям, а саме – закладенню підвалин майбутньої македонської державності. При цьому історичний факт Ілінденського повстання, яке відбулося ще за 20 років до цього і в якому брала участь ВМРО, часто ігнорується в подібних наративних конструкціях.

Саме у такий спосіб політичні організації Болгарії та Македонії, використовуючи історичні та мовні наративи, формують сучасні **історичні міфи**, які слугують інструментом ідеологічного впливу, легітимації територіальних претензій і підриву національної ідентичності сусідньої держави.

Таблиця 1

Механізми формування історичного міфу у державних політиках пам'яті

Критерій / Аспект	Україна	Росія	Республіка Північна Македонія	Болгарія
Мета формування історичного міфу	Консолідація нації, утвердження державності, протидія російським наративам	Легітимація імперської ідентичності, виправдання агресії, відновлення «історичної справедливості»	Підтвердження самобутності та історичної тяглості македонського народу	Підтвердження «старшинства» у спільній історичній спадщині, вплив на регіональну політику
Основні механізми конструювання міфів	Освітня політика, ЗМІ, музейна та меморіальна інфраструктура, культурні ініціативи	Державні ЗМІ, історична пропаганда, церковна політика, контроль над освітою	Шкільні програми, пам'ятні дати, героїзація національних діячів	Освітня політика, історичні наративи у ЗМІ, культурна дипломатія
Ключові образи міфу	«Герої боротьби за незалежність», «жертва імперії», «народ-борець»	«Переможець», «визволитель», «захисник Русского мира»	«Народ, що вижив попри утиски», «жертва історичної несправедливості»	«Джерело слов'янської культури», «старший брат»
Функції міфу	Інтеграційна, мобілізаційна, захисна	Дезінтеграційна (щодо інших держав),	Ідентифікаційна, легітимізуюча	Легітимізуюча, культурно-політична, ієрархічна

		легітимізуюча, експансіоністська		
Ризики / наслідки	Поляризація суспільства, загроза маніпуляцій	Агресивна зовнішня політика.	Напруження у міждержавних відносинах	Поглиблення історичних суперечок із сусідами

Джерело: власна розробка автора (ів)

Висновок: У результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що конструювання історичного міфу є не лише складовою державної політики пам'яті, а й потужним інструментом політичного та геополітичного впливу. В Україні та Росії, а також у Республіці Північна Македонія та Болгарії історичні міфи використовуються для легітимації влади, формування національної ідентичності, мобілізації суспільства та обґрунтування зовнішньополітичних амбіцій. Дослідження показало, що ключовими механізмами конструювання міфів є освітні програми, медіа, меморіальна інфраструктура, культурні проєкти та мовна політика. Вони формують образи «героя», «жертви», «ворога», а також визначають межі національної спільноти. При цьому міфи здатні виконувати як інтеграційну, так і дезінтеграційну функцію, слугуючи інструментом як внутрішньої мобілізації, так і міждержавного тиску. Порівняльний аналіз українсько-російського та балканського контекстів виявив як загальні закономірності, так і регіональні специфіки. У випадку України та Росії історичний міф став складовою гібридної війни, спрямованої на делегітимацію української державності, що згодом переросла в безпосередню збройну агресію. На Балканах конфлікти пам'яті навколо постатей та мовної спадщини перетворилися на політичний та культурний тиск, що ускладнює процес європейської інтеграції та міждержавного діалогу. Таким чином, формування і трансформація історичного міфу – це процес, що поєднує культурні, політичні та інформаційні практики, і його розуміння є критично важливим для вироблення стратегії державної політики пам'яті, запобігання маніпуляціям

минулим та посилення національної єдності. Отримані результати можуть бути використані для розроблення стратегій протидії історичним маніпуляціям, удосконалення освітніх і комунікаційних програм, а також формування ефективної гуманітарної політики, спрямованої на зміцнення суспільної стійкості до інформаційних впливів.

Список використаних джерел

1. Василенко В. А. Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки // *Український тиждень*. № 42 (362). 2014. С. 28-42.
2. Выступление Кушнарёва на съезде в Северодонецке 28 ноября 2004 года. URL: <https://surl.lt/lbfarc> (Дата звернення 20.08.2025)
3. ВМРО. Кои сме ние. URL: <https://surl.li/vslegp> (Дата звернення 20.08.2025)
4. Гула Р.В. Політичний міф й історична пам'ять. *Наукові праці МАУП // Політичні науки*. Вип. 1. 2017. С. 49-55.
5. Димитријевски М. Историја на Институтот за национална историја, Скопје: ИНИ, 2013. 328 стр.
6. Иванов К. Организационна дейност и политическа пропаганда на комунистите във Вардарска Македония през 30-те и началото на 40-те години на XX век // *Исторически преглед*. София. 2018. Стр. 151-177.
7. Какво пише в учебниците по история в Република Северна Македония? Б-Н-Т Новини. URL: <https://surl.lt/rkwpux> (Дата звернення 20.08.2025)
8. Каракачанов К. ВМРО – 110 години борба за българщината. София: Македония Прес, 2004. 301 стр.

9. Киридон А. М., Косяк, С. М. Російсько-українська війна як ситуація межовості: увиразнення ідентичності // *Вісник гуманітарних наук*. №8 2025.
10. Кінан Е. Російські історичні міфи / Перекл. В. Шовкун; Наук. ред. Н. Яковенко. Київ: Критика, 2001. 283 с.
11. Костадинов К. Кратък нарѣчник по Македонския въпрос. София: Въздигане, 2020. 78 стр.
12. Листівка «Три сорти українців». Друкована роздатка, Чорний піар. Чесно. URL: <https://surl.li/soenwz> (Дата звернення 20.08.2025)
13. Мединский В. Р., Торкунов А. В. История России. 1945 год – начало XXI века. 11 класс. Базовый уровень. Учебник. Москва, 2023. 445 стр.
14. Одессит Анатолий Вассерман считает, что украинский язык – диалект русского. Думська. URL: <https://surl.li/ishuct> (Дата звернення 20.08.2025)
15. Про історичну єдність в тюрмі народів. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://surl.lt/txzbyf> (Дата звернення 20.08.2025)
16. Рецепт козинского блюда чикулай. Мир Белогорья. Youtube. URL: <https://surl.li/qcvhgb> (Дата звернення 20.08.2025)
17. Український інститут національної пам'яті. Офіційний вебсайт. URL: <https://uinpr.gov.ua/> (Дата звернення 20.08.2025)
18. Янукович обіцяє виконувати волю заколотників. Лужков бачить "підготований апельсиновий шабаш". Кондитер Ахметова хоче нову державу із столицею в Харкові. Українська правда. URL: <https://surl.li/qmdtou/> (Дата звернення 20.08.2025)
19. Assman A. Der lange Schatten der Vergangenheit: Erinnerungskultur und Geschichtspolitik. München: C.H. Beck, 2006. 320 с. URL: <https://www.chbeck.de/assmann-lange-schatten-vergangenheit/product/14027661> (Дата звернення 20.08.2025)

20. Daskalov R., Marinov T. Histories of the Balkans. Vol. 1: National Ideologies and Language Policies. Leiden and Boston: Brill, 2013. 551 p. <https://doi.org/10.1163/9789004250765>.
21. Ramet P. Religion and Nationalism in Soviet and East European Politics. Duke University Press, 1989. 374 p.